

ЋОПИЋЕВ ХУМОР КАО НАЧИН ЖИВОТА

Недељко Кајиш

Апстракт: Радом се настоји објаснити спољне утицаје на понашање Ћопићевих протагониста у његовим романима, као и њихов однос с тим утицајима. Хумор је био један од начина да се на сваки могући начин ублаже потешкоће свакодневног живота, који је у то доба био врло тежак и неумољив. Ликови се могу повезати с етичким и естетским вриједностима људи, уопштено, у готово свакој животној ситуацији.

Пажљивом анализом романа, посебно елемената хумора који се у њему налазе, можемо примјетити да све што његови јунаци могу понудити, не засмијава само људе из Крајине, него и све остале. Ово такође иде у прилог чињеници да су упоришта за овакве констатације налазиле међу обичним људима. То и јесте оно што раду даје додатну вриједност...

То је разлог зашто Бранко Ћопић истрајава и веома полако стари; разлог зашто је он свачији а не само нечији.

Кључне ријечи: *Ћопић, хумор, Крајина, смијех...*

УВОД

Читајући Ћопићев роман *Не тугуј бронзана стражо*, примјећујемо да је у њему, поред туге (често у сјенци носталгије), присутан и хумор, који је нешто доминантнији. Писац је знао да је хумор својеврсни начин комуникације који растерећује дух и узвисује човјека. Хумором човјек од себе ствара бољег човјека но што јесте. Али, Ћопић је, такође и страховао да би, без њега, постао досадан читаоцу. Таква врста страха је одлика савјесних и добрих писаца (Андрић, 1984: 39).

С друге стране, један од начина што реалистичнијег преношења живота у литературу, јесте, управо, ослањање на хумор, поготово ако је он народног карактера, што је то случај код Ћопића. То се види и по томе како се он лако прима за наше душе. За свачију, јер, узгред речено – „сви смо ми са једног лонца“. Зато с правом и кажемо да

је Ћопићево дјело *биљег* народу, и његову оруђу – *смијеху*, уз чију помоћ је преживљавао, бранећи се од тешког и злог времена.

Док неки писци (можда већина) објашњавају своје јунаке „како су“ живјели, Ћопић своје учи „како ће“ живјети. *Dente lupus, cornu taurus petit* (Вук зубима, бик роговима напада), каже Хорације. Дакле, свако се брани оним што му је на располагању. Ћопићеви јунаци имају смисао за хумор, и тиме се бране. Да би што лакше подносили терет живота, писац им је дао то необично, и ријетко, али веома поуздано оруђе – моћ да засмију. Тај смијех, не само да је одбрамбеног карактера, већ и покретачког, а понекад и нападачког. Улога му је да „исправи крутост у гипкост, да свакога поново прилагоди свима, укратко, да заобли оштрине на рогљевима“ (Бергсон, 1958: 99).

А роглева је, куда су пролазили Ћопићеви јунаци, било много. Живот им је био студен, безобличан и тврд камен, од постања.

Ко „зна читати“ Ћопића, схватиће да је „прочитао“ брђане и горштаке, „школске“ примјере динарско-планинских типова, код којих су изражене основне психичке особине, „неотроване и несаломљиве новим културама и страним утицајима“ (Цвијић, 2010: 113).

ЧОВЈЕК ЧОВЈЕКУ НИЈЕ ВУК

Добро је све оно што је пријатно (Платон, 1983: 59). А хумор је пријатан човјековој души, и користан, дакако. Јер весео човјек привлачи људе, и ријетко је сам. И читаоце је привукао тај хумор, и ујединио. Зато и кажемо да се писац није бавио само *хумором*; већ се бавио човјеком.

Дакле, Ћопићев *хумор* нам служи и као „сочиво“ – да јасније видимо душе његових јунака. А преко њихових душа ће нам довести у сумњу ону Хобсову: *Човјек је човјеку вук*, а на њено мјесто поставити Спинозину: *Човјек је човјеку Бог* (Спиноза, 1970: 202). И убујећење стоика је исто: „Човјек је света ствар за човјека“. Осим тога, људска моћ је ограничена. Зато је писац својим јунацима и дао смисао за хумор, како би их лакше превео преко тих граница, у посебан свијет, из којег се на муке гледа другачије. Истини за вољу, оне се не могу избјећи, али се могу „зеричак“, ублажити. Ако се мора трпјети – нека трпљење буде што достојанственије – и „муци у инат“.

Сваки напад смијехом је опасан. „Тај напад је најпогоднији да осами жртву“. (Кјеркегор, 1981: 48). Смијех се често дрзне, па искорачи из себе; преобрази се. Постаје јамац опстанка; поражен

– да, побијеђен – не. Ако већ нису могли избјећи муку, Ђопићеви јунаци, Станко Веселица и Јовандека Бабић – поспрдно јој се церакају, у лице, зачикавају је, и исмијавају.

Слиједи: хумор је несвјесни подстицај за *мудрост*, како истиче Монтењ у својим „Огледима“.

Ниче га је и светим прогласио (Ниче, 2003:256).

Нема равнодушних према *смијеху*.

Хумор којег Ђопић гради, значи *јесам*, и, што је много важније – *бићу*. А *бити* је, већ, *моћ*.

Ето разлога што су га (смијех) у *Средњем вијеку забрањивали*. Он разара сваки ред, и, без сваке сумње, врши корисну функцију (Бергсон, 1958: 110). Јер, ко се смије – не боји се. А ко се не боји – има изгледа за побједу.

Смисао за хумор је снага, сила крајишка која је од велике користи. Гдје би други стали – они продуже. Гдје би сви сузнули – они се насмију. Карактер, *modus vivendi*, или нешто треће?.

Ђопићеви јунаци се смију свему, па и себи. Тад најрадосније. Кад немају разлог – измишљају повод; из реалног бјеже у фантастично. То је искало њихово вријеме.

Хумор је точак живота, пречица којом се лакше стигне до циља. Смијехом је распиривао фантазију, а не збиљом провоцирао опажање (Вучковић, 1981: 177-178).

ХУМОР ЈЕ ВИШЕ ОД УТЈЕХЕ

У роману *Не тугуј бронзана стражо* сукобила су се два менталитета; један сиров и дивљачан, други, мек и питом. Вучарна Босна режала је на господски Банат. А иза свега је „виркао“ смијех, на којем се не може дуго остати. Он је ту само да се мало предахне, и – извуче поука, јер: не смије се живјети без филозофске дистанце, како према стварима тако ни према догађајима.

- *Ех, рођена моја старка и драга леђа, не буде ли вас, слабо ће мени глава помоћи!*

Свјестан чињенице да су му јунаци немоћни да направе било какву измјену ситуације, Ђопић их подстиче на једину, врсту одбране – да засмијавају све око себе.

Старац се најприје загледа у дјечака па онда у кобилу, па опет у дјечака, па у кобилу, па у дјечака... – Дјечак – кобила, кобила – дјечак, дјечак... – поче да се шета његова трома мисао од једног до другог,

слутећи некакву тајну везу, некакву као, као, и истом ти му излети:
– Мали, бил' се ти женио?

Дјечак изненађено затрепта као да је пао са своје новоградње.

– Што жмиркаш? Бил' се женио, а? Већ сам ти нашао младу...
Ето ти младе крај тебе, пасе. Погледајдер само каква је то наочита риђуша.

Да ли је Јовандека, у овој ситуацији, весео, и да ли се осјећа побједником? Не. Неки други Јовандека се виноу изнад њега, и подсмјехнуо се њему, првом и правом, оном који је био малчице заједљив према дјечаку. Брзо се повукао, и „побједу“ претворио у „пораз“:

– *Само ти расти, душо, биће за те ђевојака, а бенастом ђеду Јовандеки даћемо какву кобилетину, боље није ни заслужио.*

Хумор је у свему; као со у основи сваког доброг јела. Од велике је помоћи у објективизацији, како ликова тако и стања. Продуховљен је, њежан, расмијан, пун љубави... И служи вјерно, као старцу штап.

Из Јовандекина вагона заори некакво дубоко рикање. Милиционер који је управо туда пролазио, устукне изненађено. – Стари, шта ти је то унутра?

- *Кукурузи, шта ће друго бити.*

- *Кукурузи па ричу?! Пази, ено га опет.*

- *Ричу... Па нек ричу, шта је то кога брига (...). Ничем се данас не треба чудити.*

Неће Јовандека да остане дужан одговор никоме, па макар то и власт била. „Шта се кога тиче шта унутра риче“, рекао би ћопићевски. До сад нису никад, а ето, од сада и они (кукурузи) прорикали. Кад други блеје – што и они не би рикали.

Понекад, ситуација налаже да се и над својом логиком изврши насиље. Неко се не би (с)нашао у себи – Јовандека јесте. Брани свој *его*, пошто-пото. Разум је, сада, нешто што треба побиједити, гурнути у страну, превазићи га, јер је он ограничен (као и моћ), и за овакве ситуације скоро па бескористан. Живот не прихвата увијек логику, нема користи од ње; губитник је с њом. Зато се и јавља хумор, који ће заварати трагове и извести на прави пут. Филозофска одбрана духа који све разумије, али се свему прави невичан, јер зна да је ово вријеме пролазно, и да иза њега има неко друго, боље. Али, и једно и друго, искључиво зависи од њега.

(Траги)комична је и ситуација када је држава послала наредбу да се сви вагони морају испразнити, а кукуруз предати у магацине.

... Пази ти сад: одједном однекле одозго, као с небеса, надвија се држава – дај жито! (...) Иза вагонских точкова и по јарковима одбрана је заузимала положаје. Све их је повезао и сјединио оштар Стојанов глас: – Милицко, назад! Одбиј од вагона! (...)

– Напријед Прва крајишка! – прогули се Јовандека испод вагона. Над њим, соколећи га, рикну крава.

Све се окомило против сељака. Никог нема да стане уз оне који су до јуче крварили за слободу. Сви хоће да извуку корист, из свега, па и из њихове муке. Уз њих је стало оно што им је увијек било вјерно и најближе; њихово благо – крава.

- Како сте се то обоје ушаренили: ти и та твоја кобила?!(...)

- Побогу (...). Ја све чекао кад ћеш повикати: ево Марка на Шарину.

- Хех, Марко на кобили!

Несуђени епски јунак, Веселица је без ноге. Често у машти, ношен давним успоменама, види себе као великог борца за обесправљени народ, јунака потлачених, Марка Краљевића. Једино га Јовандека „тргне из облака и гурне – у благо“.

Смијех „интегрише“. Јовандекиној души потребна је душа Веселице. Мало је оних који у оваквим ситуацијама не би поклекнули, предали се (не)времену, и чекали. Писац то није дозволио својим јунацима. Наведе их на провалију, али им и дâ снаге да је премосте; тутне им „штап у шаке“ (смисао за хумор) и срећно прођу понор.

Јовандека у трку попаде пресјечак. – Вуци те изјели дабогда! (краву – оп. аут.)

- Мислиш ти да вуци смију на тога твога слона? – закукурика Веселица. – Међед би још некако и боже помози...

- Пази ти да ти се та банаћанка не побалега на кућу, па ћемо те испод њезина колача извлачити за ноге...

Сукоб великог и моћног са малим и беспомоћним, страног са домаћим; али не признаје се пораз. Заправо признаје, но индиректно, заобилазно, смијешном страном.

Као да даје неки свој, говећи одговор на то Јовандекино убого мудровање, Госпоја, банаћанка, попридиже реп и поче да асфалтира друм својом врућом балегом:

- Пљас-пљас-пљас, истоварим ти се на такву памет!

Позитивно гледање на проблем, психолошки омогућава његово лакше рјешавање. Сагледати га из сваког угла, и, на крају, мало га потцијенити; можда није тако страшно као што изгледа. У Ђопићевим јунацима увијек има нечег што се отима тренутном,

и стреми ка будућем. То је „оно“ што се не да ни једном проблему оковати, урамити, ограничити; то је „оно“ што гура живот напријед, не да му да стане.

Станко му је заиста напунио главу тиме, да се с одласком из Босне ваља опростити и с опанком. Опанак је, каже, знак простоте и дивљине, с њим се у Банат не смије ни привирити... Ево га, рекли би, иде бенасти Бошњак, опанчар, кожунлија, беее!

- Ја сам ти у цокулама као у бокагијама – бунио се старац.

Попићеви јунаци имају особину самоироније. Ипак им писац не дозвољава да то чине често, имајући на уму Платонову мисао да „нема љепоте без мјере“.

Стројовођа, натечена ока, вири с локомотиве и мученички пита:

- Опет си дошао, челару?

- Да, брате; каниш ли брзо кретати? Ја опет пустио оног свог блага.

- Ама видиш ли шта је од мене учинило то твоје „благо“? - кука стројовођа и

показује поцрвјело затворено око. - Како ћу сад возити, јадна ми мајка?!

- Та немој, болан, дјетићу, бити закерало, ми смо своји, радни народ...

- Ето вам локомотиве, па сами возите како знате, а ја идем у бојсју матер!

Изаћи из себе, оставити се, заборавити – само тако се може побиједити и надиграти сопствени *его*. Зато се тако Јовандека и понаша: пчела мора на пашу, жив је створ; и машинист мора у локомотиву, то му је посао. А шта и ако га је једна ујела, па није светац; изгладиће они то „подмазати“ питом и пршутом.

Воз је (де ти сад вјеруј возу) кренуо раније нег' што је речено, засврдлао је у кратковјеку позлату сунчева смираја, а кроз отшкринута врата помолила се Јовандекина округла глава и уздуж пруге просуо се његов задављени глас:

- Еј-хеј, устављај, осташе ми 'челе на паши, пола ми се 'чела није вратило!

Здрав смијех кадре су једино да произведу здраве душе.

Спустио се на гомилу покривача(...) помакло се нешто живо. - Шта је то?

- Само ти сједи, друже пуковниче, то је стари кум Симат, напио се још јуче, па

спава. Жао му Босне. - Ко ће сједити на живу чељадету?

- *Друже обрсте, кад се Симат у Крајини напије код ракијског котла, ми смо на њему дрва цијепали...*

Хумором Ћопић куца у сваку душу, али се само здраве отварају.

Глорификује се прошлост. Она је њихово краљевство, није од њих отпала; уз бок им је, на срцу, у души. Од ње се живи више него од хљеба.

Једне ноћи дошљаци дуго лутају по банатском селу, и траже додијељене им куће. Лутајући, изгубе се, забасају.

- *Богами људи, ни ја не знам гдје смо.(...)*

- *Дедер, познаје ли ико своју кућу? (...)*

- *Ко ће познати кад су све једнаке. Ја сам на својој угљеном нацртао крст.*

- *И ја сам на својој.*

- *И ја, вјере ми.*

- *(...) Што нијесте нешто друго написали?*

- *Не знамо, брате, знаш ти нашу писменост: ил' притисни прст, ил' удари крст...*

Субјективном човјеку се чини да је све око њега мрачно када је он тужан, иако све иде својим током (Шопенхауер, 2008: 69). Такав случај није код Ћопићевих јунака. Они су свјесни да се поједине ствари догађају само неколицини, међу којима су и они, али они не криве никог за то. Напротив, они од свега праве шалу, виц. А то је довољно да се предахне, а онда настави.

Истим путем се иде и у ноћ и у дан – само у супротним смјеровима. На истој стази је и срећа и несрећа – само на различитим странама. Човјеково срце је увијек склоно избјећи отпор, препустити се несрећи, тузи, болу – уништити се... Ћопић то зна. Зато не да да му се јунаци предају без борбе. Наоружао их је смислом за хумор (оружјем нејаких и слабих), и упустио у бојно поље живота.

Ближе смијеху – ближе животу. Смијехом ојачати душу, а она ће тијело.

Једне ноћи неко је из кењчилука намјестио Јовандеки трнку с пчелама у сам нужник, па кад је старац пред невидљивом потјером, пуном зујања, клиснуо у сунцокрет, још дуго је око себе млатио скинутим гаћама и срдио се: - Па да. Види се да је ово право Бурсаћево! Бил' неком у Бегејском Светом Ђурђу пало на ум да једном старом човјеку подметне овакву ватру под стражњицу?! Би врага! Објесим ти красно Бурсаћево!

Нису Ћопићеви јунаци мишеви, па да бјеже у рупе. Нису ни лавови па да им се други склањају с пута. Они су људи, и хоће да

живе људски; како им и приличи. Своју људскост виде у достојанству. Човјек без достојанства – вјерник без бога.

Није њиих писац истјерао из живота, само их прогони кроз њега, наводи на разне тјеснаце, нуди им искушења. Велике су пукотине између њих и живота, али излаз се увијек нађе, јер постоје само два филозофска рјешења – *да* или *не* (Ками, 1999: 29). Они су се определијелили за „да“.

Мићо Жеж свађа се с полицајцем јер неће да плати казну што је везао коња за Николин споменик...

- Ма зашто да платим сто динара?- Зато што си везао коњче под споменик Народног хероја.- Каквог хероја! Та је л' Николетина био мој први комишија. Знам га ев' од оволиких ногу. Ако нећу код њега...

Нека свога и у бронзи Нице. Тешко је у „туђем свијету“ наћи било кога, или било шта, чему би се могло чврсто вјеровати. Слободнији су с Николом па макар и у споменику био, него без њега. Споменик (Ницо) садашњост објашњава прошлости, и тако гарантује будућност. Није Ницо страдао да би нагнојио, тамо, нечију, земљу, и да би, тамо, негдје, некоме, било добро. Погинуо је да би њима било боље и лакше.

И слједећа ситуација говори о присној везаности са Николом.

Једна шугава буша, наилазећи крај Николина споменика, прионе да се чеше уз гвоздену ограду. Јовандека прискочи с дугом прутиним. - Ама је л' то ту зато метнуто да се ти чешеиш! Мислиш ако си из Босне да се Николетини можеиш на главу попети.

Јовандека није такав што мора, већ што хоће. „Нешто“ у њему не дâ да ћути – буни се, ликује. То и јесте „оно“ што му даје карактерну боју.

Ако је Ћопић понегдје и претјерао у приказивању својих јунака, и тако се са хумора преселио на бурлеску, онда је то урадио када је дозволио Јовандеки, говедару, да залута у широким пољима и доспије чак до румунске границе:

- Објесим ти вак'у земљу. Поћеш да се олакшаиш и погодиш у другу државу! И још ме они румунски ђаволи напонастили испитивати к'о да су ђенерала у'ватили. Јесу-ђенерала говеђе армије! Ех, света Босно: чучиш иза трна, а видиш три среза пред собом.

Нужда је голема, мора се негдје чучнути. А шуме нема, ни долине. Брдо – бундева.

Јовандека је жртва истине.

Неко би се други, на његовом мјесту, затворио – он се отворио. Писац нас је накратко удаљио од њега, како би му оставио простора и времена за самомање. Навео нас је на ситуацију да се смијемо врлини, као да је мана. Могао је он запутити Јовандеку да залута при каквом другом послу, али у том случају, изостало би доста смијеха.

По ко зна који пут Јовандека вјерно представља слику динарско-планинског типа. Недвосмислено показује своје развијено осјећање пристојности, односно стида.

Дурај Јовандека, научио си барем то. И хоџај, тражи заклон – чувај образ и пристојност, па макар и у другу земљу отишао због тога.

- Хе-хе, јадна мајко, оно ти је био живот. Мом покојном стрицу, док је тијан спавао у јаслама, оглодала кобила главу. Дедер, нек ти се овдје деси једна таква, да речемо, народна историја.

По ко зна који пут, вари се прошлост, и уњој траже преостали сокови живота. И нађу, наравно. Ваде се фрагменти и уносе у садашњост, да би, колико-толико, будућност била извјеснија.

Господари ли то њима неко давно вријеме?

Они ништа не објашњавају, немају потребе; они само упиру прстом у преживљено; дају на увид свима.

Ђопићев хумор није само утјеха; он је и јамац лакшег превазилажења проблема у већини ситуација у којима су се затицали његови јунаци.

ЗАКЉУЧАК

Ђопић нас, својим стилем, често приморава да се удаљимо од разума, и да се предамо емоцијама. Напуштамо центар и одлазимо на периферију; а ни она није безначајна за оно људско у човјеку. Видимо да су, тек тамо, права бојишта противрјечности његових јунака. Тамо се сукобљава црно са бијелим, добро са злим, смијех са сузама.

Све што су Ђопићеви јунаци чинили, у његовим романима, било би препоручљиво да чинимо и ми у животу, када би се нашли у сличним ситуацијама. Ђопић нам је то и поручио, преко Јовандеке Бабића и Станка Веселице.

Смијх је постао метод живљења.

Смијех је постао и више од човјека.

То је унутарња сила која им није дала да се распу; везивно ткиво што их је држало на окупу.

Какав би живот био без смијеха? И да ли би човјек, био то што јесте, да му није смијеха?

Какав би био Ћопићев роман без хумора? (И овај и сви други).

А и ми, последије прочитаних романа лишених смијеха?

Ако је све смртно, и смијех је, али он мре посљедњи, барем код Ћопићевих јунака.

Одавно је нестало Јовандеке и Веселице. Отишли су – за њима је остао смијех, као поука, и порука.

Основну потку већине Ћопићевих романа чини народни хумор. То је она потка која обасјава и грије све што је изаткано, јер се смије, колико на туђи рачун, још више и на свој, сопствени. И то је оно што га чини чвршћим, трајнијим, народскијим.

Карактеристика народа Босанске Крајине и јесте да се здраво, сељачки, народски, засмије свему што заслужује смијех: изопачености, неприродности, подаништву, удвориштву, кукавичлуку... свему ономе што није блиско нашем човјеку.

ĆOPIĆ'S HUMOR AS A WAY OF LIFE

Nedeljko Kajiš

Abstract: This paper tries to explain the external influences on the behavior of Ćopić's protagonists in his novels, as well as their relationships with these influences. Humor was one of the ways to soften the hardships of everyday life in any way possible, a life which was, in those times very hard and unforgiving. Characters, overseen carefully by authors caring hand, can be related to ethical and aesthetical values of humans in general in almost every situation in life.

By examining the novels carefully, especially the element of humor found in them, attempts to limit this author to the regional framework in a vulgar manner can be easily rebutted, because we notice, without effort, that everything his heroes have to offer us makes not only people from Krajina laugh, but everyone else as well. This also supports the fact that the author had "teachers" within common people themselves. That is exactly what gives his work additional value – a strong foundation within the very people it came from.

This is the reason why Branko Ćopić endures and "ages" very slowly. This is also the reason why he is *everyone's*, not just *someone's*.

Key words: Ćopić, humor, Krajina, laughter...

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрић, И. (1984). *Историја и легенда*. Сарајево: „Свјетлост“.
2. Бергсон, А. (1958). *О смијеху*. Сарајево: „Веселин Маслеша“.
3. Цвијић, Ј. (2010). *Научне синтезе*. Крагујевац: „Империја књига“.
4. Ченгић, Е. (1987). *Топићев хумор и збиља 2*. Загреб, „Глобус“.
5. Де Монтењ, М. (1967). *Огледи*. Београд: „Култура“.
6. Гехлен, А. (1990). *Човјек*. Сарајево: „Веселин Маслеша“ - „Свјетлост“.
7. Ками, А. (1999). *Мит о сизифу*. Београд: „Веселин Маслеша“ – „Моно, Топос & Манана пресс“.
8. Кјеркегор, С. (1981). *Осврт на моје дјело*. Београд: „Графос“.
9. Марјановић, В. (2003). *Живот и дело Бранка Топића*. Бања Лука: „Освјетљења, Глас Српски“.
10. Марјановић, В. (1985). *Топић и присутност*. Мостар: “Прва књиж. омуна”.
11. Рот, Н. (1968). *Психологија личности*. Београд: „Завод за уџбенике и наставна средства“.
12. Ниче, Ф. (2003). *Тако је говорио Заратустра*. Београд: „Дерета“.
13. Платон, (1983). *Менексен, Филеб, Критија*. Београд: БИГЗ.
14. Спиноза, Б. (1970). *Етика*. Београд: „Култура“.
15. Шопенхауер, А. (2008). *Метафизика лепог*. Београд: „Партенон“.
16. Вучковић, Р. (1981). *Проблеми, писци и дела ИВ*. Сарајево: „Свјетлост“.
17. Вучковић, Р. (2005). *Модерни роман двадесетог века*. Источно Сарајево: “Завод за уџбенике и наставна средства“.
18. Зазо, Р. (1980). *Порекло човекове осећајности*, (аутор текста Дидије Анзије). Београд: „Завод за уџбенике и наставна средства“.

ИЗВОР

1. Топић, Б. (1960). *Не тугуј бронзана стражо*, Сарајево: Свјетлост.

